

A kárpátaljai lakosság vallási attitűdje és viszonyulása a vallási turizmushoz

Religious attitudes of the population of Transcarpathia and their approach to religious tourism

Szerzők: Tóth Attila¹ – Gyuricza László²

Kárpátalja történelmi öröksége a lakosság multietnikus jellege, s ezzel összefüggésben a vallási sokszínűsége. A történelem során a felekezetek békés együttéléséből is fakadóan számos vallási hagyomány, illetve szakrális építészeti emlék őrződött meg, amelyek nemcsak a korábbi idők lenyomatai, hanem a ma is erősen vallásos lakosság életének is színterül szolgálnak. Az orosz-ukrán konfliktus lezárását követő béke lehetőséget teremt többek között a jó adottságokkal bíró vallási turizmus fejlesztéséhez. Ehhez azonban szükséges a helyi népesség pozitív hozzáállása és azonosulása a vallási turizmussal. Ennek kapcsán egy egész Kárpátalját átfogó kérdőíves felméréssel kutatjuk a lakosság vallási attitűdjét és a vallási turizmushoz való viszonyulását.

The historical legacy of Transcarpathia is the multi-ethnic character of its population and, in this context, its religious diversity. Throughout history, the peaceful coexistence of different religions has preserved a number of religious traditions and sacred architectural monuments. This is not only a testimony to the past, but also the background to the life of a still strongly religious population. Peace – hopefully, to come soon – will also provide an opportunity for the development of religious tourism, among other things, which would be well-suited to the area. This, however, will also require a positive attitude and identification with religious tourism on the part of the local population. In this context, a questionnaire survey covering the whole of Transcarpathia is being carried out to investigate the religious attitudes of the population and their attitude to religious tourism.

Beérkezett/Received: 21. 03. 2025. Elfogadva/Accepted: 14. 07. 2025.

Kulcsszavak: vallásosság, vallási turizmus, fatemplom, vallási felekezet, zarándoklat.
Keywords: religiosity, religious tourism, wooden church, religious denomination, pilgrimage.

1. Bevezetés, célkitűzés

A mai Kárpátalja területén a történelem során – főként az elmúlt másfél évszázadban – számos hatalomváltás történt. Azonban bármely országhoz, államalakulathoz tartozott is a régió, egy dolog sosem változott – a periférikus földrajzi helyzet. Ennek a következménye, hogy a gazdasági fejlesztések rendszerint elkerülték a vidéket. Ugyanakkor szintén nem változott a lakosság multietnikus jellege, illetve ezzel összefüggésben a vallási sokszínűség. Még a nehezebb időkben is sikerült oly mértékben megőrizni a különböző nemzetiségekre

jellemző jegyeket (vallás, nyelv, kultúra, szellemi örökségek/szokások, néphagyományok, ünnepek, építészeti stílus), hogy Kárpátalja több, UNESCO Világörökséghez tartozó építménnyel is büszkélkedhet (GYURICZA 2012). Mindezek a kulturális turizmus egyik fontos alapját jelenthetik.

S amit még hangsúlyozni kell, különösen a jelenlegi orosz-ukrán háború idején, hogy a történelem folyamán e területen a különböző nemzetiségek békés együttélése volt a jellemző. A *turizmus a béke iparága* mondás gyakran szerepel a turizmussal foglalkozó tanulmányokban (MICHALKÓ 2023). Ukrajnában e kijelentés különösen aktuális, hiszen most már több, mint 10 éve, hogy a béke mint a turizmus egyik legfontosabb feltétele nem létezik, vagy csak részben van jelen. 2014-ben Oroszország annektálta Ukrajna elsőszámú turisztikai régióját, a Krím-félszigetet. Ekkortól

¹ adjunktus, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, toth.attila@kmf.org.ua

² egyetemi docens, Pécsi Tudományegyetem, gyuricza@gamma.ttk.pte.hu

Kelet-Ukrajnában folyamatos volt a feszültség, fegyveres összecsapások zajlottak (GYURICZA 2008, 2017). Majd a Covid19-járvány által sújtott Ukrajnát 2022 elején Oroszország megtámadta, ami átmenetileg levette a turizmus térképéről. A háború lezárását követően, s az ország újraindulásakor a turizmus fontos szerepet kaphat. Ehhez Kárpátalján jók az adottságok, hiszen szerencsére e régióban a turizmus feltételei nem sérültek. Sem a vonzerők, sem a turisztikai infrastruktúra nem voltak háborús célpontok.

A háború utáni Kárpátalja turizmusának esélyeit növelheti, hogy nemzetközi szinten egyre inkább problémát jelent az *overtourism* (túlzott mértékű turizmus) jelensége. Nemzetközi trend, hogy egyre nagyobb igény mutatkozik az olyan területek bekapcsolására a turizmusba, ahol az még nem öltött tömeges méreteket, ugyanakkor jó hely. S Kárpátalja e tekintetben mindenképp jó hely, hiszen mind természeti, mind kulturális téren számos autentikus vonzerővel rendelkezik.

A régióban több turisztikai termék fejlesztéséhez is jók a feltételek (BERGHAUER 2020), de úgy véljük, hogy a vallásturizmus az egyik olyan termék, amely – a háború utáni békés időkben – mind a belföldi, mind a közeli, illetve a távolabbi nemzetközi viszonylatban sikeres lehet. Ennek alapját az adhatja, hogy Kárpátalja rendkívül gazdag a multiethnikus lakossághoz, illetve ezzel összefüggésben a különböző felekezetekhez tartozó szakrális emlékekben. S a vallás nem csak a múltat jelenti, hiszen a lakosság vallásossága magas arányú, a vallás a mindennapi élet szerves részét jelenti. A vallási turizmus mellett szól továbbá, hogy a régióban ehhez kapcsolódnak a nemzetközi szinten legismertebb s legértékesebb vonzerők, az UNESCO világörökséglistáján szereplő fatemplomok.

A kutatási téma aktualitását növeli, hogy Kárpátalja – háború előtti – 1.200.000 fős lakosságából kb. 123.000 fő magyar nemzetiségű (TÁTRAI et al. 2017). A MOLNÁR J. és MOLNÁR D. I. (2005) módszere által meghatározott településkategóriákat figyelembe véve 124 település számát *magyarlakta településnek*. A magyarság száma – főként a háború hatására – folyamatosan csökken, legtöbbször Magyarországra települnek át. Béke esetén a turizmus fejlődése megállíthatná az elvándorlást, illetve egy olyan pozitív jövőkép, amelyben a turizmus fajsúlyosan jelen van, segítené a vissza-települést is.

Úgy véljük, egy turisztikai termék akkor tud egy adott területen sikeresen működni, ha a helyi lakosság képes azonosulni azzal, vagy valamilyen módon kapcsolódik hozzá. Akár helyi identitásnövelő tényezővé is válhat, ha a helyi lakosok

büszkék arra, hogy az ő kultúrájuk, szokásaik, hagyományaik vonzó tényezőt jelentenek távol élő turisták számára. Ez erősítheti a kultúra fennmaradását (GYURICZA–BAZSIKA 2012), ugyanakkor a turizmus munkahelyeket, így megélhetési lehetőséget is teremt a helyi lakosok számára. A vendégszerető, turistákat elfogadó helyi lakosság pedig alapvető tényező egyes turisztikai termékek esetében. Ez különösen igaz a vallási turizmusra, hiszen a vallás egy érzékeny lelki tényezőt is jelent. Ezért tanulmányunk fő célja, hogy felmérjük, s elemezzük a helyi lakosság viszonyulását a valláshoz, illetve a vallási turizmushoz. Emellett megvizsgáljuk Kárpátalján a vallási turizmus lehetséges célpontjait.

2. Szakirodalmi áttekintés

A vallási turizmus elméleti szakirodalma mellett áttekintettük a vizsgált terület turizmusával foglalkozó műveket. A mai Kárpátalja turisztikai kutatásai jelentős mértékben kapcsolódnak a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájához, ahol számos tanulmány mellett több PhD-értekezés is született (BERGHAUER 2012, TARPAI 2013, SASS 2019, TÓTH 2024). A mai Kárpátalja népességföldrajzi és demográfiai helyzetével, a nemzetiségek térbeli sajátosságaival foglalkoznak Molnár József és Molnár D. István kutatásai (MOLNÁR J. – MOLNÁR D. 2005, MOLNÁR J. 2009, MOLNÁR D. 2018), de a régió vallási szerkezetével kapcsolatos információk már jóval szűkebbek. Kocsis Károly kiterjedt vizsgálatokat végzett és végez a teljes Kárpát-medence etnikai és vallási szerkezetével kapcsolatban (KOCISIS 2016, KOCISIS–TÁTRAI 2021). Ukrajna és egyben Kárpátalja vallásföldrajzának két neves kutatója Kovalchuk Andrij (KOVALCHUK 2003) és Kostashchuk Ivan (KOSTASHCHUK 2011, KOSTASHCHUK 2018), akik összukrajnai és regionális vonatkozásban is vizsgálják az ország népességének felekezeti hátterét, továbbá a vallásgyakorlással kapcsolatos attitűdöket. A frissebb kutatások között különleges helyet foglalnak el Tátrai Patrik, Molnár József, Kovály Katalin és Eröss Ágnes *Summa 2017* felmérésében közölt eredményei (TÁTRAI et al. 2017), amelyek értékes adatokat szolgáltatnak a kárpátaljai magyarság demográfiai jellemzőivel kapcsolatban.

Kárpátalja szakrális értékei turisztikai szempontú hasznosításának lehetőségeit vizsgálják ukrán kutatók (MEDVIGY 2011, MILASHOVSKA–UDOVENKO 2013, KASHKA 2017, MASHIKA 2023), akik egy-egy felekezet erőforrásai vagy az

egyres objektumok/események alapján vannak lekövetkeztetéseket, de komplex turisztikai jellegű elemzés nem történt. A kárpátaljai szakrális ruszin építészet neves kutatója Szirohman Mihajlő, aki már több évtizede vizsgálja a mai Kárpátalja fatemplomait (SZIROHMAN 2000, 2008), azok sajátosságait, mivel ezek jelentős alapot biztosíthatnak a turisztikai termékfejlesztésnek. A középkori vallási építményekkel kapcsolatos elsődleges kutatási eredményeket a 2009-2013 között megvalósult *Középkori templomok útja* projekt foglalja össze, melyben nemcsak a művészeti, hanem a turisztikai termékfejlesztés gyakorlati aspektusai is megjelennek (KOLLAR 2013).

3. Módszerek

A fent említett szakirodalmi áttekintés mellett a tanulmány fő kutatási elemét egy kérdőíves felmérés alkotja, amelyet a kárpátaljai lakosok körében a Google Forms alapú online lekérdezés formájában bonyolítottunk le. Az orosz-ukrán háború következtében a lakosság jelentős része nem tartózkodik Kárpátalján, így e lekérdezési mód indokolt. Mivel a megye népességének anyanyelvi és nemzetiségi összetétele sokszínű, a kutatási kérdőívet két nyelven – magyar és ukrán – készítettük el. A 2023. július 4. és november 18. között lebonyolított lekérdezés során összesen 515 valid (használható) válaszadást sikerült begyűjteni, amelyek közül 262 magyar nyelvű, 253 pedig ukrán. A kérdőív szerkezetileg 5 nagyobb témakörre tagolható: vallásossággal kapcsolatos adatok, általános utazási szokások Kárpátalja területén, vallási jellegű utazásokkal kapcsolatos adatok, Kárpátalja vallásturisztikai erőforrásainak értékelése, valamint szociodemográfiai adatok.

A kérdőív terjesztésére számos csatornát használtunk:

- Közösségi média (Facebook): saját médiafelületen történő megosztás; az ismerősök és azok ismerősei által közzétett megosztás; különböző tematikus, területi vagy egyházközségi, gyülekezeti csoportokban történő megosztás.
- Egyházi (görögkatolikus, református, katolikus, pravoszláv) személyek felkeresése.

A felmérés eredményeit diagramokon és tematikus térképeken ábrázoljuk. A primer kutatás eredményeinek szemléltetésében segített a Microsoft Excel 2016, az IBM SPSS 25.0, továbbá az ArcGIS 10.1 programok alkalmazása. A vidék vallásturisztikai objektumainak felmérése részben terepbejárással történt, amelynek során saját fotók is készültek.

4. Eredmények

4.1. A TURIZMUS VOLUMENE KÁRPÁTALJÁN A 2000-ES ÉVEKBEN

Ukrajnában már a Covid19-járvány és az orosz-ukrán konfliktus kiéleződése előtt is komoly kihívást jelentett hivatalosnak tekinthető turisztikai adatokhoz hozzájutni. Egyrészt az Ukrán Statisztikai Hivatal a szállások esetében más terminológiát, kategóriákat és definíciókat használ, mint általában az európai országok, másrészt a háború kitörése után a statisztikai adatbázist részben titkosították. A turizmussal kapcsolatos adatok egy része is e törvény hatálya alá került. Mindemellett meg kell említeni, hogy az országos szinten magas arányú fekete- és szürkegazdaság Kárpátalja turizmusában is jelen van, ezért nehéz hitelt érdemlő vendégforgalmi elemzéseket készíteni. De az mindenképp tény, hogy 2014 előtt a Krím-félsziget és Kijev után Kárpátalja az egyik legjelentősebb turisztikai régióknak számított Ukrajnában, majd a Krím-félsziget elvesztése után jelentősége még inkább nőtt. A 2000-es évek elején dinamikus növekedés jellemezte Kárpátalja turizmusát, Magyarországról is ebben az időben indult meg a jelentősebb érdeklődés (SZILÁGYI et al. 2006). A nemzetközi gazdasági válság a régióban is éreztette hatását, 2010-2011-ben átmenetileg visszaesett a turistaforgalom, majd rövid növekedési szakaszt követően a 2014. évi kelet-ukrajnai konfliktus után ismét megtorpanás történt, melyet aztán újra egyenletes növekedés követett egészen a Covid19-járványig, illetve az orosz támadásig.

A most zajló háború alatt nem állt le a turizmus, hiszen Kárpátalja Ukrajnának azon része, amely a legtávolabb van a konfliktuszónától, így a keletről menekülőknél vagy a csak biztonságosabb helyre vágó fővárosiaknak, a stabil anyagi helyzetben élőknek a *béke szigete*.

4.2. KÁRPÁTALJA TURIZMUSÁNAK TERMÉKTÍPUSAI

Kárpátalja gazdag ásvány- és gyógyvízkészlete alapozza meg a megyében jelen lévő *egészségturizmust*, amely már a Szovjetunió idején is létezett. Az orosz-ukrán háború kitörése előtt jelentős fejlesztések történtek a *gyógy- és wellness-turizmus* terén.

Az Északkeleti-Kárpátok vulkáni és széles flis öve Ukrajna egyetlen hegyvidéke, ami kedvez az *aktív turizmusnak*. A *természetjárás*, a *bakancsos turizmus* ötvöződhet tematikus, történelmi túrákkal is, elsősorban a magyar identitású turisták körében. Ellenben a *síturizmus* az ukrán belföldi

keresletre épül, jelenleg mintegy 70 felvonóval. Egyelőre az infrastrukturális elmaradottság a legnagyobb akadálya a növekedésnek. Már a *lovasturizmus*, a *vízi turizmus* és a *kerékpárturizmus* is jelen van az aktív turizmus részeként (SASS 2019).

A *falusi turizmust* a 2000-es évek elején tulajdonképpen a hiányos minőségi szálláshely-kínálat hozta létre, ami valójában falusi szálláshely-szolgáltatásként működött, főként a magyarlakta falvakban (Mezővári, Bene, Visk). Azóta jelentős mennyiségi és minőségi fejlődés ment végbe. Mára a falusi turizmusnak két eltérő típusa alakult ki a régióban: a síkvidéki területekre főként Magyarországról érkeznek nagyobb csoportok, míg a hegyvidéki falvakba belföldi, egyéni turisták járnak (családok, párok, kisebb baráti társaságok).

A *kulturális és örökségturizmus* vonzó tényezői a várak, a váromok, a kastélyok, a történelmi emlékhelyek, a múzeumok, illetve a fesztiválok. E terméktípushoz kapcsolódik a *vallási turizmus* is, amelyről a következőkben értekezünk.

4.3. KÁRPÁTALJA VALLÁSI SZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSA, A TÖRTÉNELMI EGYHÁZAK JELENLEGI ÁLLAPOTA

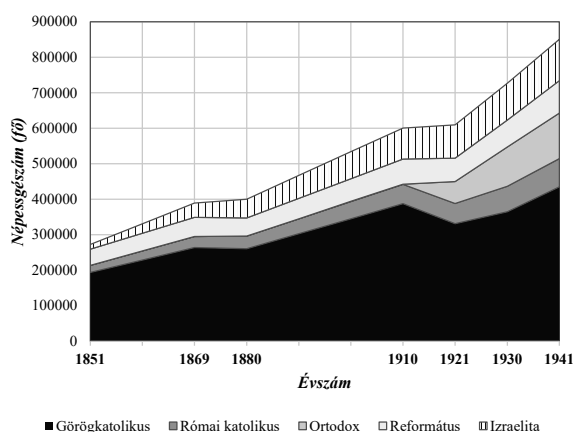
Bár furcsának tűnik, de a térség vallási szerkezetével kapcsolatosan pontosabb adatok állnak rendelkezésre a XIX. századból, illetve a XX. század első feléből, mint a közelmúltból vagy napjainkból. Ennek oka, hogy az 1944-es szovjet uralom beköszöntével a népesség vallási hovatartozásával kapcsolatos hivatalos adatgyűjtést megszüntették, vagyis a szovjet népszámlálások és később a független Ukrajna egyetlen népszámlálása során sem kérdezték meg a lakosokat felekezeti hovatartozásukról. Ezért a mai állapotokat illetően csak becslésre támaszkodhatunk, amelynek alapját egyrészt az egyházközségek, másrészt a lelkészek száma jelenti.

A második világháborúig a vallási felekezetek megoszlásában hosszú ideig nem volt lényeges változás, csupán az ortodoxok (de jelen esetben célszerűbb a pravoszláv kifejezést használni) aránya mutatott ugrásszerű növekedést az 1910-es évektől. Ennek okát a skizmatikus mozgalomban kell keresni, amelynek során először a görögkatolikus románok, majd a ruszinok tértek át tömegesen régi, eredeti vallásukra, a pravoszláviára (GÖNCZI 2008). Az utolsó, konkrét adatokkal alátámasztható 1941-es népszámláláskor a 856.000 lakosból 50% vallotta magát görögkatolikusnak, míg az említett ortodoxok csupán 15%-ot tettek ki. A harmadik legnépesebb vallási csoportot az izraeliták alkották az össznépszerűen belüli 13,5%-kal, ami az 1921-es adatokhoz képest 1,7%-os csökkenést jelent.

Utánuk következtek a reformátusok (10%) és a római katolikusok (9%), akik főként a magyar nemzetiséget jelentették (1. ábra).

1. ábra

A mai Kárpátalja területének népességszám-változása 1851-1941 között

Forrás: saját szerkesztés FÉNYES 1851, SEBŐK 2005, KEPECS 2000, TÓTH et al. 2023a, 2023b alapján

A vallásellenes szovjet éraban, egész pontosan 1949-ben, a vezető görögkatolikus egyházat be is tiltották, csak 1989-ben engedélyezték újra a működését. Közben illegálisan tevékenykedett az egyház, de sokan áttértek az ortodox hitre. *Így a vezető vallás napjainkra az ortodox lett – a becslések alapján a lakosság 54%-a –, míg a 2. helyre visszaszorult görögkeleti vallás ennek körülbelül a felét teszi ki (27%)*. A református és a római katolikus hívők aránya – a magyar nemzetiségű lakosság arányának csökkenésével összefüggésben – 8%, illetve 5%-ra zsugorodott. Az ismert történelmi események következtében a korábban jelentős zsidó vallás mára gyakorlatilag csak az építészeti örökségben van jelen Kárpátalján. Összességében Kárpátalja erősen vallásos térségnek számít, hiszen a lakosoknak csak mintegy 6%-a nem sorolható egyik felekezethez sem (TÓTH 2024).

4.4. KÁRPÁTALJA VALLÁSI TURIZMUSÁNAK KÍNÁLATI ELEMEI

Az évszázadok során Kárpátalja sajátosságává vált a nemzetiségi és vallási sokszínűség, amely alapján alakulhatott ki a vidékre jellemző multikulturalizmus. Az egyes nemzetiségek többnyire egyazon vallási felekezethez tartoznak, amelyek azonos típusú, csak rájuk jellemző vallási építészeti értékeket hoztak létre. S természetesen a különböző felekezetek vallási jellegű rendezvényei, szokásai is eltérőek. A vallási turizmusban

e vonzerők így regionálisan differenciálódnak (2. ábra). Összesen 60 vallási objektumot vizsgáltunk meg. Tapasztalataink szerint a templomok típusai és a nemzetiségek lakóhelye közötti összefüggés jól érzékelhető. Alapvetően a kárpátaljai vallási turizmus kínálati elemeit 3 kategóriára oszthatjuk.

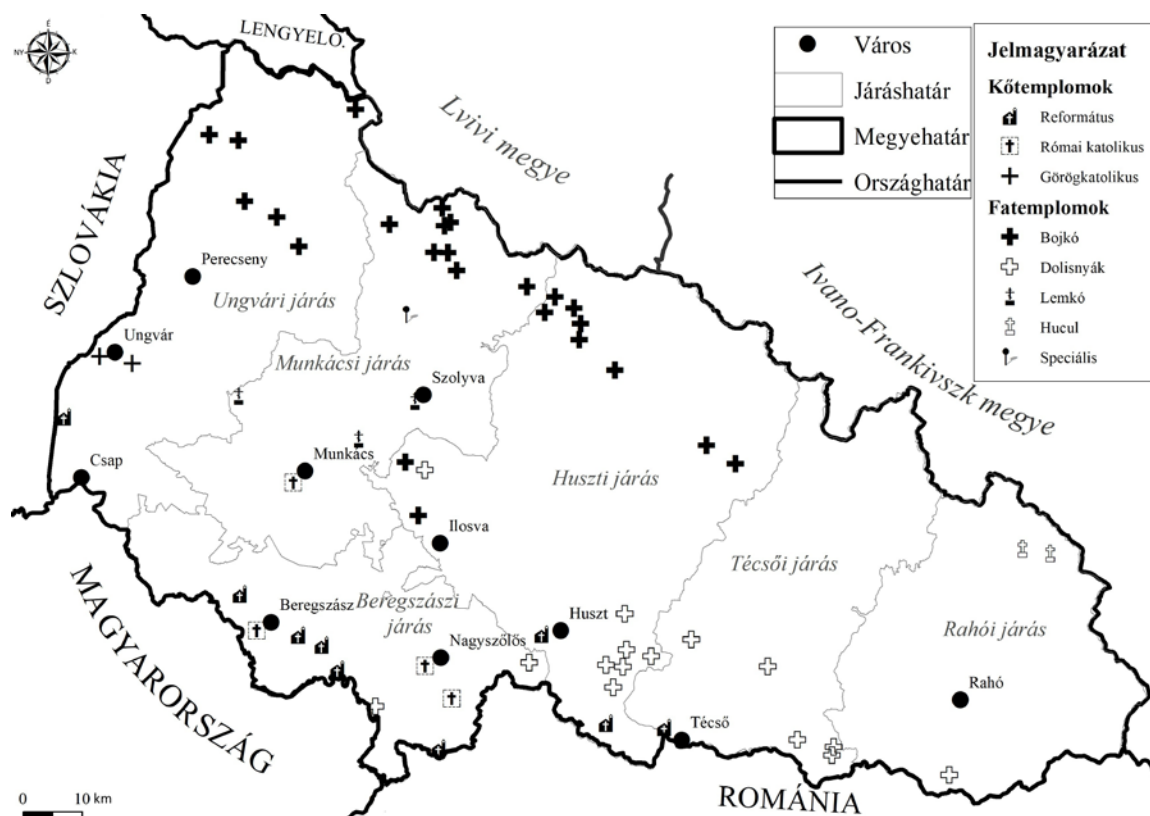
- Legfontosabb a *ruszin fatemplomok* csoportja. Az alapvetően a hegyvidéken élő nemzetiség tagjai (a hivatalos ukrán álláspont ukrán népcsoportként ismeri csak el) pénzforrások híján nem engedhették meg maguknak a költséges kőtemplomok építését, viszont a rendelkezésükre álló fával nagyon ügyesen bántak. A ruszin ácsok ügyességének köszönhetően jöttek létre a vidéket ékesítő fatemplom műalkotások (TÓTH-GYURICZA 2021). Közülük kettő, az uzsoki és a kőrösmezei Sztrukivszka, az UNESCO Világörökség része. A ruszin fatemplomok önmagukban is nagyon változatosak, hiszen a legrégebb (XV. század) és a legfiatalabb (XX. század) templomok építészeti stílusa nemcsak az idő előrehaladásával változott, hanem az egyes ruszin népcsoportok is eltérő jegyeket használtak. Kárpátalja ruszin

fatemplomai alapvetően 2 stílust (gótika, barokk) és 4 típust (bojkó, lemko, hucul és dolisnyák) képviselnek (HORVÁTH-KOVÁCS 2002).

- Kárpátalja és Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye 2009-ben létrehozta *A középkori templomok útja* tematikus útvonalat. Ehhez 15 jelenleg is működő kárpátaljai templom tartozik, zömükben a nagyobb városokhoz közel, tehát könnyen elérhetőek, így a turizmusba egyszerűbben bevonhatóak, mint a hegyekben található ruszin fatemplomok. Eredetileg a római katolikus hívek számára épültek, többnyire még a XV. század előtt, majd egy részüket a reformátusok vették birtokba. De néhány görögkatolikus templom is működik.
- A vallási turizmus kínálatában a harmadik kategóriát a *vallási jellegű rendezvények* jelentik. A 2000-es évek elejétől a kárpátaljai magyar vonatkozással is rendelkező történeti egyházak (római katolikus, görögkatolikus, református) és azok ifjúsági szerveződései aktív szerepet vállalnak vallásos fiatalok táboroztatásában és ifjúsági találkozók szervezésében.

2. ábra

A vizsgált objektumok összesítő térképe

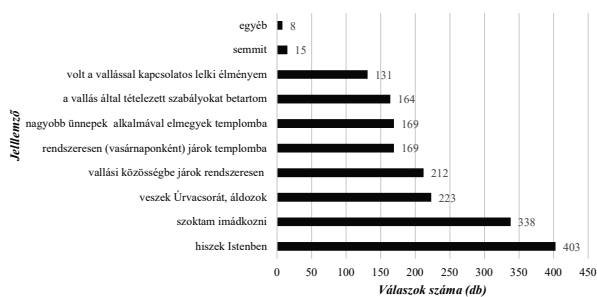
Forrás: saját szerkesztés

4.5. A VALLÁS ÉS A TURIZMUS KAPCSOLATÁNAK VIZSGÁLATA A KÁRPÁTALJAI LAKOSSÁG KÖRÉBEN KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS ALAPJÁN

A 2023-ban folytatott kérdőíves felmérésünkben résztvevők 53%-a városi, 46%-a falusi környezetben él. Összesen 162 településről voltak résztvevők, így alapvetően sikerült Kárpátalja teljes egészét lefedni. A legtöbb válasz Beregszászról (12,4%), Ungvárról (6%), Husztról (5,4%), Viskről (5%) és Munkácsról (3,5%) érkezett. Ha nagyobb méretű közigazgatási egységek (járások) viszonylatában nézzük, akkor a résztvevők 45,6%-a a Beregszászi járás területén lakott, akiket a Huszti (18,4%), az Ungvári (15,9%), a Munkácsi (10,9%), a Técsői (5,2%) és végül a Rahói (3,9%) járás lakói követték. A kor szerinti megoszlás alapján a fiatalok voltak a legaktívabbak a válaszadásban, a 18-30 év közötti korosztály 36%-ot tett ki. A korrallal fordítottan arányosan csökkent a válaszadási hajlandóság, de azért a 60 év fölöttiek aránya is elérte a 7%-ot. Iskolai végzettség szerint a diplomások voltak a válaszadásban aktívabbak 60%-kal, az érettségivel rendelkezők aránya 20%. A válaszadók 96%-a vallásosnak és valamely felekezethez tartozónak vallotta magát. A magukat ateistának valló személyek lakóhely szerinti megoszlásában nem figyelhető meg eltérés a városi és a falusi lakókörnyezet között. A válaszadók 36%-a a református felekezethez tartozott, akiknek kétharmada a Beregszászi járásban él. Őket követték a görögkatolikusok (28%), a pravoszlávok (19%) és a római katolikusok (15%). Az egyéb, a felekezeten kívüli és a baptista kategóriák összértéke nem haladta meg a 2%-ot.

3. ábra

A Mit jelent Ön számára a vallásosság? kérdésre adott válaszok megoszlása

Forrás: saját szerkesztés

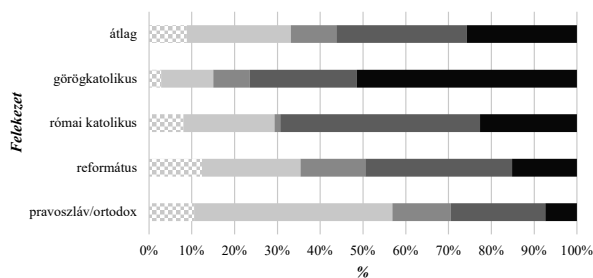
Kérdőívünk első fontos kérdése az volt, hogy a válaszadók számára mit jelent a vallásosság (3. ábra). A magyar nyelvű kérdőívknél jóval magasabb átlag fedezhető fel (4), mint az ukrán nyelven

kitöltött kérdőívek esetében (3,1). Leggyakrabban a „hiszek Istenben” opciót jelölték meg, a válaszadók több, mint 80%-a ezzel azonosítja leginkább a vallásosságot, de az imádkozás szokását is kiemelte a válaszadók 65%-a. Számunkra meglepő volt, hogy a válaszadók kiemelték a Szentáldozást/Úrvacsorát (43%), de a vallási közösségbe történő járás is magas értéket ért el. Jól látszik, hogy bár a rendszeres vallási közösségbe való járást a válaszadók nem tartják a vallásgyakorlás elsődleges módjának, tágabb értelemben mégis a vallásosságról alkotott kép fontos részét képezi. Némileg meglepő eredmény, hogy a rendszeres templomba járást a válaszadóknak csak egyharmada tartja a vallásosság szerves részének. Érdeemes megemlíteni, hogy a válaszadók 25%-ának volt olyan vallási élménye/Istenélménye, amely kifejezetten nagy hatással volt rá.

A fenti válaszokból arra következtethetünk ugyan, hogy a templomba járás önmagában nem feltétlenül jelent vallásosságot, viszont a válaszadók több, mint fele (56,2%) hetente legalább egy alkalommal részt vesz templomi szertartáson, ami magas arányt jelent (4. ábra). Azonban jelentős különbségek figyelhetők meg az egyes felekezetek között. A görögkatolikusnál a hetente egyszer templomba járók aránya 76%, s a válaszadók több, mint fele (51,4%) hetente több alkalommal is részt vesz templomi szertartáson. Magas mutatókkal büszkélkedhetnek a római katolikus válaszadók is (69%, illetve 22%). Az átlaghoz közeli értékekkel jellemezhetők a reformátusok, míg a rendszeres templomlátogatás a pravoszlávok esetében a legkevésbé jellemző.

4. ábra

A templomlátogatás gyakorisága

Forrás: saját szerkesztés

Életkor szerint a fiatal korosztály (18-29 év) a legaktívabb templomba járó. Véleményünk szerint ez azzal magyarázható, hogy a kárpátaljai felsőoktatási intézményekkel szorosan együttműködnek az egyházi kollégiumok. Legritkábban az 50-59 év közötti válaszadók járnak templomba. Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy az ő gyermekkoruk

a szovjet egyházellenes időszakra esett, így jóval kevesebb lehetőségük volt a vallásgyakorlásra. Foglalkoztatási kategóriák szerint a legalacsonyabb templomlátogatási mutatók a munkanélküliekre, a fizikai munkát végző alkalmazottakra és a háztartásbelikre jellemzők.

A felmérés egyik legfontosabb kérdése volt, hogy a válaszadók – a lakóhelyükön kívül – részt vettek-e zárandoklaton vagy vallási jellegű rendezvényen. A megkérdezettek több, mint fele (53,8%) volt részese ilyen jellegű eseménynek. Az átlagtól csak a pravoszlávok tértek el lényegesen, e téren is ők a legkevésbé aktívak, a településükön kívül a válaszadóknak csak 23%-a vett részt zárandoklaton vagy vallási jellegű rendezvényen.

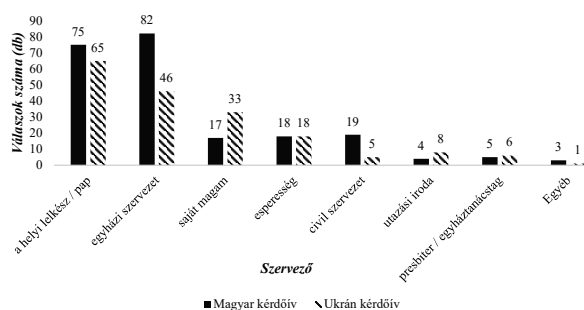
A zárandoklatok, vallási jellegű rendezvények helyszínét vizsgálva a legtöbben (közel 70%) Kárpátalja területén megrendezett rendezvényekre utaztak. Feltételezésünk szerint a katolikusok esetében ezek az események leginkább a búcsúkon való részvételt (más egyházközségek meglátogatása a templom címünnepének alkalmából) jelentik. A reformátusok számára a különböző csendesnapok és más egyházi rendezvényeken való részvétel tartozik e kategóriába, de az egyes egyházközségek híveik számára gyakran szerveznek egyházi jellegű honismereti utakat is. Magyarországra a válaszadók 61%-a utazott vallási jellegű indítástól. A magas érték magyarázata Máriapócs közeli elhelyezkedése, ami a kárpátaljai görögkatolikusok és római katolikusok legfontosabb zárandokhelyének tekinthető. Emellett a két nagy református centrum, Sárospatak és Debrecen, közelsége szintén erős motivációs tényező.

Kutatásunk adataiból megállapítható, hogy aki egyszer részt vett már zárandoklaton, szívesen kel útra újra. A válaszadók 82%-a kettő vagy akár több alkalommal utazott vallási jellegű rendezvényre a lakóhelyén kívül. S fontos megemlíteni, hogy azok közül, akik eddig csak egy alkalommal vettek részt zárandoklaton, több, mint 62% a fiatal korosztály képviselője, vagyis a jövőben ez a mutató akár növekedhet is.

A turizmus piaci oldaláról mindenképp fontos kérdés, hogy kik szervezik ezen utazásokat. A szervezési feladatokat zömében egyházi szervezetek és/vagy a helyi lelkész/parókus/plébános látja el (5. ábra). A rövidebb távolságú utazások megszervezését többnyire magukra tudják vállalni a klérus képviselői, míg a hosszabb távú és jócskán több szervezést igénylő utazásokat központilag szervezik. Ezenfelül elterjedtnek mondhatók a saját szervezésben megvalósuló vallási jellegű utazások is. Az utazási irodák programkínálatában nem jelennek meg a zárandoklatok, hiszen alig néhány százalékban vannak e piacon.

5. ábra

A zárandokutazások szervezői (N=277)

Forrás: saját szerkesztés

Lényeges kérdés az is, hogy a zárandokutazásokra, vallási jellegű rendezvényekre történő jelentkezéseknek melyek a fő motivációi. Eredményeink alapján a kárpátaljai lakosok elsődleges célja a rendezvények során a gyülekezettel/egyházközséggel való közös időtöltés (45,1%), valamint a hitbuzgalmi feltöltődés (28,9%). Megállapítható, hogy a közösségi élmény, az együttlét a legfontosabb, de emellett az együtt megélt lelki elmélyülés is fontos motiváció.

Egy adott térség turisztikai fejlesztésében fontos feltétel, hogy a helyi lakosság ismerje, illetve tudjon azonosulni azokkal az értékekkel, amelyek egy turisztikai termék alapjait jelenthetik. Ezért a kérdőíves felmérésben kíváncsiak voltunk arra, hogy a helyi lakosok mennyire ismerik az építészeti, a népművészeti, a kulturális szakirodalom és az utazási irodák ajánlatai által kiemelt kárpátaljai vallásturisztikai építményeket. Ennek érdekében készítettünk egy listát, amely magába foglalt 21, különböző felekezethez tartozó szakrális létesítményt. Az egyes objektumokkal kapcsolatos ismereteiket a kitöltők egy 1-től 4-ig terjedő skálán értékelték.

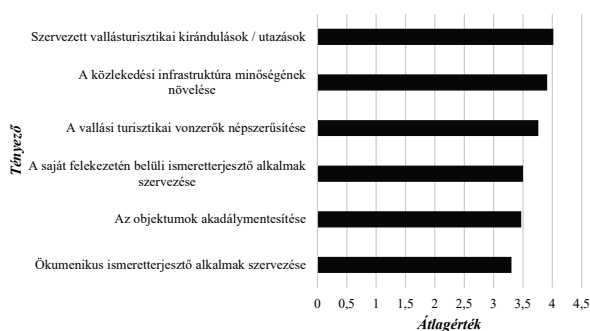
Összességében megállapítható, hogy a válaszadók sajnos csekély (1,98) ismerettel rendelkeznek Kárpátalja fontosabb vallásturisztikai vonzerőivel kapcsolatban. Az egyes objektumok, illetve a kitöltés nyelve szerint árnyaltabb képet kapunk. A 2,78-as ismertségi átlagmutatóval rendelkező Beregszászi római katolikus templom esetében egy kettősség figyelhető meg, ugyanis a magyar kitöltők átlagmutatója (3,44) jóval magasabb, mint az ukrán nyelvű válaszadóké (2,13). A 2. és 3. helyen két történelmi egyház központja, az Ungvári Görögkatolikus Székesegyház és püspöki palota, illetve a Munkácsi Szent Márton-székesegyház áll, amelyek esetében nem voltak megfigyelhetőek jelentősebb különbségek a kitöltés nyelve alapján. A református templomok közül a viski bizonyult a legismertebbnek,

amelyet szorosan követett a huszti, a csetfalvai és a técsői templom. Számunkra nagyon meglepő, hogy a ruszin fatemplomok méltatlanul kevésbé ismertek Kárpátalja lakosságának körében, különösen a magyar nyelven kitöltők között. Még az UNESCO Világörökséghez tartozó Kőrösmezői Sztruktívizka fatemplom és az Uzsoki Szent Mihály fatemplom is alig ismert (1,98-as és 1,94-es mutató). Ezt két dologra vezetjük vissza. Az egyik a periférikus elhelyezkedés, amely miatt keveseknek van személyes tapasztalata e templomokkal kapcsolatban, a másik az információ hiánya.

Végül, de nem utolsósorban arra kértük a válaszadókat, hogy értékeljenek néhány felsorolt tényezőt aszerint, hogy azok fejlesztése milyen hatással lehet Kárpátalja vallásturizmusának jövőjére (6. ábra).

6. ábra

Tényezők, melyek elősegíthetik a vallási turizmus fejlődését

Forrás: saját szerkesztés

Elmondható, hogy a szervezett vallásturisztikai kirándulásokra/utazásokra igenis mutatkozik igény Kárpátalján, amit a jóval átlag feletti értékelés is bizonyít. A közlekedési infrastruktúra állapotát Kárpátalján mindig is jogos kritika érte. Az utak minőségének javítása elengedhetetlen, különösen arra való tekintettel, hogy a legértékesebb szakrális látnivalók periférikus elhelyezkedésűek, távol vannak a főútvonalaktól, s nehezen megközelíthetőek. Átlag feletti fontosságot tulajdonítanak továbbá a válaszadók a vallásturisztikai vonzerők népszerűsítésének is.

5. Következtetések, összegzés

Kárpátalja békeidőben a kedvezőtlen társadalmi és gazdasági folyamatok ellenére is kedvelt turisztikai célpont. Ukrajnában a belföldi turizmus egyik fontos központjának tekinthető a megye, az előző évtized tapasztalata alapján pedig elmondható,

hogy háborúmentes időszakban a magyarországi turisták számára is vonzó térség.

A vidék egyik jellegzetessége a sokszínűség, mind természeti, mind kulturális szempontból, ami hatással van/volt a vidék vallásturisztikai vonzerőinek palettájára is. Például a síkvidéken még állnak olyan templomok, amelyeknek egyes részei a XII. századból maradtak ránk, illetve a hegyvidéken a lakosság még a XX. század elején is főleg fából építette magának az Isten házát. Ezt tovább színesítik a történelmi események (reformáció, szovjet éra stb.) nyomán bekövetkezett változások írott és tárgyilagos jelképei is. A hagyományosan szakrális jelleggel épült és jelenleg is így működő létesítmények legalább négy egyház (római katolikus, református, görögkatolikus, pravoszláv/ortodox) hívei számára lehetnek érdekesek, de, ha figyelembe vesszük az izraelita vallás egykori szakrális építményeit (egykori és jelenlegi zsinagógák, rituális fürdők, temetők stb.) is, akkor vallásturisztikai szempontból már öt felekezet szemszögéből válhat érdekessé Kárpátalja.

A kárpátaljai lakosság napjainkban is vallásosnak tekinthető, ami nemcsak a rendszeres templomba járásban mutatkozik meg, hanem az egyházi közösségekben történő szerepvállaláson, a hit, az ima és a szentségek igénybevételén keresztül is. Különleges módja a vallásgyakorlásnak a záródokumentokon vagy vallási jellegű rendezvényeken való részvétel, amelyek keretében a helyi lakosok egyéni vagy csoportos utazások során erősítik hitüket belföldön és külföldön egyaránt. A megye lakossága lát potenciált a kárpátaljai vallási turizmus fejlesztésében, igaz, a turisztikailag is hasznosítható vonzerőkkel kapcsolatos ismereteik eléggé hiányosak.

A vallási turizmus elsődleges célcsoportjának a helyi lakosságot és a külföldi turistákat lehet tekinteni. Előbbi kategória a kérdőíves kutatás során bizonyította igényét a szervezett vallási jellegű utazásokra, míg utóbbi esetében már korábban is a kulturális turizmus felé billent a mérleg nyelve. A belföldi turisták bevonása érdekében egy jól átgondolt, célirányos marketingstratégiára lenne szükség.

Felhasznált irodalom

BERGHAUER S. (2020): Turizmusszervezési sajátosságok a célterületeken, turisztikai szervezetek, desztinációmárketing, alkalmazott turizmusfejlesztési és teljesítménymérési módszerek. Kárpátaljai célterületi jellemzők. In: Kóródi M. (szerk): *Turizmus a Kárpát-medencében*. Campus Kiadó, Debrecen. pp. 76–81.

- BERGHAUER S. (2012): *A turizmus, mint kitörési pont Kárpátalján (?) – Értékek, remények, lehetőségek Ukrajna legnyugatibb megyéjében*. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
- FÉNYES E. (1851): *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik*. Nyomatott Kozma Vazulnál Pesten.
- GÖNCZI A. (2008): *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint Kiadó, Ungvár. Grant kiadó, Lviv.
- GYURICZA L. (2017): A turizmus és biztonság kérdése a Krím félsziget anektálása kapcsán. In: Kiglics N. (szerk.): *II. Turizmus és Biztonság Nemzetközi Tudományos Konferencia*. Tanulmánykötet. Pannon Egyetem, Nagykanizsa. pp. 140–149.
- GYURICZA, L. (2012): Tourism in the 21st century East-Central Europe – valorization of our ancestors' heritage as a touristic appeal. In: Berghauer, S. – Miroslov, D. – Fodor, Gy. – Gönczy, S. – Izsák, T. – Molnár, J. – Molnár, D. I. (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában/Social geographical challenges in the Eastern Central Europe of the XXI. century*. Nemzetközi Földrajzi Konferencia/International Geographical Conference. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola. Beregszász/Berehovo. 2012. március 29-30. PoliPrint Kiadó. pp. 23–32.
- GYURICZA L. (2008). *A turizmus nemzetközi földrajza*. Egyetemi tankönyv. Budapest-Pécs, Dialóg-Campus.
- GYURICZA L. – BAZSIKA E. (2012): Népi kultúra a turizmusban. In: Aubert A. – Gyuricza L. – Huszti Zs. (szerk.): *A kultúra turizmusa, a turizmus kultúrája*. IDResearch Kft., Publikon Kiadó, Pécs. pp. 75–89.
- HORVÁTH Z. GY. – KOVÁCS S. (2002): *Kárpátalja kincsei*. Masszi Kiadó és Romantika Kiadó, Budapest.
- KASHKA, M. (2017): *Аналіз сучасного стану розвитку релігійного туризму на території Закарпаття. Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 27–28 квітня р. Ужгород: ПП «Інватор» pp. 155–158.*
- KEPECS, J. (2000): *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941)*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- KOCSIS K. (2016): A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza (10–21. század). In: Gál A. – Frisnyák S. – Kókai S. (szerk.): *A Kárpát-medence történeti vallásföldrajza*. Tanulmánygyűjtemény, Nyíregyháza-Szerencs.
- KOCSIS K. – TÁTRAI P. (2021): Vallás. In: Kocsis K. (főszerk.): *Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom*. Budapest, CSFK Földrajztudományi Intézet. pp. 78–83.
- KOLLAR T. (szerk.) (2013): *Középkori templomok a Tiszától a Kárpátokig. Középkori templomok útja Szabolcsban, Beregben és Kárpátalján*. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza.
- KOSTASHCHUK, I. (2018): *Geography of Religion as Social-Geographic Science*. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ II. Економічна і соціальна географія. 3(376).
- KOSTASHCHUK, I. (2011): *Terytorialna orhanizatsiia relihiinoi sfery rehioniv Ukrainy*. In: *Uchenyye zapysky Tavrycheskoho natsyonalnoho unyversyteta ym. V. Y. Vernadskoho. Seryia «Heohrafiya»*. Spetsvyrus. pp. 137–143.
- KOVALCHUK, A. (2003): *Heohrafiia relihii v Ukraini*. A. S. Kovalchuk. – Lviv: Vydavnychi tsestr LNU imeni Ivana Franka.
- MASHIKA, H. (2023): *Сучасний стан розвитку релігійного туризму в Закарпатській області. Сакральне та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 квітня) – К.: ТОВ «Геопринт» pp. 230–232.*
- MEDVIGY, L. (2011): *Релігійний туризм як один із напрямів розвитку туристичної галузі Закарпатської області Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Вип. 3: Матеріали міжнародної наукової конференції. Туризм і розвиток регіону. Івано-Франківськ-Яремче, 19–21 жовтня. pp. 360–365.*
- MICHALKO G. 2023: *A turizmus esszenciája*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- MILASHOVSKA, O. I. – UDOVENKO, A. M. (2013): *Role and place of excursion activity in the development of religious tourism in Transcarpathia/Науковий вісник НЛТУ України. Вип. 23(16). pp. 124–129.*
- MOLNÁR D. I. (2018): *Perifériáról perifériára: Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig*. Kalligram, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, Budapest.
- MOLNÁRJ. (2009): *Vallási megoszlás*. In: Baranyi B. (szerk.): *Kárpátalja*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs-Budapest. pp. 207–209.
- MOLNÁR J. – MOLNÁR D. I. (2005): *Kárpátalja népessége és magyarsága a 2001. évi ukránjai*

- népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. PoliPrint Kiadó, Beregszász.
- SASS E. (2019): *A kárpátaljai Beregvidék falusi turizmusának helyzete és fejlődési lehetőségei*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
- SEBŐK L. (2005): *Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai*. TLA Teleki László Intézet.
- SZILÁGYI ZS. – SASS E. – GÖNCZY S. (2006): *Kárpátalja, mint turisztikai desztináció; Magyarországi turisták körében végzett imázs és elégedettségvizsgálat. III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei*. Budapest. pp. 1-20.
- SZIROHMAN, M. (2008): *Pjatydeszjat pjaty derevjanih hramiv Zakarpattya/Kárpátalja ötvenöt fatemploma*. Grant kiadó, Lviv.
- SZIROHMAN, M. (2000): *Cerkvi Ukrainé: Zakarpattya*. Lviv.
- TARPAI J. (2013): *A természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
- TÁTRAI P. – MOLNÁR J. – KOVÁLY K. – ERŐSS Á. (2018): *A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján*. *Kisebbségi Szemle*. 3(3). pp. 7–31.
- TÓTH A. (2024): *A vallás és a turizmus kapcsolódási pontjai Kárpátalján a turisztikai termékfejlesztés tükrében*. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem, TTK, Földtudományok Doktori Iskola, Pécs.
- TÓTH, A. – FODOR, GY. – BERGHAUER, S. (2023a): *The Ethnic and Religious Structure of the Population of the Present-Day Territory of Transcarpathia in 1851*. *Modern Geográfia*. 18(1). pp. 27–39. DOI:10.15170/MG.2023.18.01.02
- TÓTH A. – FODOR G. – BERGHAUERS. (2023b). *A kárpátaljai görögkatolikusok népességföldrajzi mutatói a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye 2022-es sematizmusa alapján*. *Tér és Társadalom*. 37(4). pp. 100–112. doi: 10.17649/TET.37.4.3506
- TÓTH A. – GYURICZA L. (2021): *A kárpátaljai ruszin fatemplomok idegenforgalmi hasznosításának lehetőségei*. In: Szalai K. – Rátz T. – Michalkó G. (szerk.): *VIII. Magyar Turizmusföldrajzi Szimpózium*. Absztrakt kötet. Kodolányi János Egyetem – Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont Földrajztudományi Intézet – Magyar Földrajzi Társaság Budapest–Székesfehérvár.